

СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Трансформаційні процеси в економіці України створюють нові можливості для ініціативи та підприємництва. Незважаючи на гостроту екологічних проблем в державі, процес формування і реалізації національної екологічної програми йде досить повільно і вимагає послідовних дій для зменшення негативних наслідків екологічної кризи. Нинішні механізми регулювання природокористування характеризуються низькою ефективністю, існує істотний розрив між науковими рекомендаціями і процедурою підготовки програм трансформації національної економіки з урахуванням екологічної складової. Парадокс полягає в тому, що, незважаючи на наявність досить прогресивних, науково обґрунтованих розробок у природоохоронній діяльності, реалізація яких, безперечно, могла б дати великий економічний ефект, нинішні урядові програми не зовсім синхронізуються з питаннями раціоналізації природокористування та стимулювання екологізації підприємницької діяльності.

Неодмінною умовою ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва є збереження і підвищення родючості ґрунтів (національного багатства України), попередження і запобігання деградаційних процесів. Основна причина низької продуктивності сільськогосподарських угідь полягає в недостатньому технологічному й організаційному рівні землеробства. Найважливішою умовою екологізації виробництва сільськогосподарської продукції є забезпечення позитивного і бездефіцитного балансу гумусу. За даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» НААН України, запаси гумусу в ґрунтах України за минулі 100 років зменшилися в середньому на 25-30%, а за останні 25 років – на 10-15%. З підвищенням рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва втрати гумусу зростають, і нині щорічні його втрати становлять у середньому близько 1 т на гектар, або понад 30 млн. т з усієї площі орних земель [1].

Для забезпечення бездефіцитного вмісту гумусу в ґрунтах України крім застосування органічних добрив, використання залишків побічної продукції рослинництва для поповнення органічної речовини у ґрунті, зменшення втрати гумусу можна досягти за рахунок мінімалізації обробітку ґрунту, збільшення площі багаторічних трав, оптимізації співвідношення в сівозмінах просапних культур та суцільного посіву, застосуванням хімічних міліорантів (вапна, дефекату, гіпсу та ін.), що зумовлюють закріплення гумусу на поверхні мінеральної частини ґрунту. Впровадження інтенсивних природозберігаючих технологій вимагає значних додаткових витрат для відновлення родючості

грунту і є основою раціонального природокористування, що зумовлює підвищення продуктивності земельних угідь [2].

Ґрунтозахисні системи землеробства з розширеним відтворенням родючості ґрунтів із специфічним інструментом інвестиційної та інноваційної діяльності дозволяють підвищити урожайність сільськогосподарських культур на 70-110% порівняно з традиційними системами обробітку. Крім цього їх застосування зменшує обсяги капітальних витрат на сільськогосподарське виробництво, зокрема скорочуються витрати на паливо (у 2 рази), пестициди (у 5 разів), трудові витрати (у 2 рази).

Менеджмент інноваційної діяльності при впровадженні ґрунтозахисних систем землеробства у сільському господарстві охоплює практично всі підходи до системи інновацій. При цьому відбувається процес науково-технічної зміни технології й організації праці. Згідно з розрахунками вчених щодо впровадження ґрунтозахисної системи землеробства на загальнодержавному рівні найбільший відсоток капіталовкладень від загальної суми витрачається на виробництво ґрунтозахисної системи техніки (39%), забезпечення мінеральними добривами (27%). Витрати на інфраструктуру інноваційного проекту складають 0,03-0,19% витрачених капіталовкладень [3].

В умовах перетворення аграрних відносин різко підвищується роль економічного механізму регулювання земельних відносин: фінансування, кредитування, ціноутворення, оподаткування, страхового захисту. Надійність і обґрунтованість його елементів є визначальною у регулюванні цих відносин. Ефективність елементів економічного механізму регулювання земельних відносин при наявності обґрунтованого організаційно-адміністративного і правового забезпечення зможуть привести до формування надійної основи раціонального землекористування в сільському господарстві. Економічний механізм припускає дотримання таких основних умов:

- комплексність використання земельних угідь, меліоративних і природоохоронних систем;
- надійність зв'язків федеральних, регіональних органів управління і служб інфраструктури, землекористувачів незалежно від форм власності та умов господарювання;
- концентрація ресурсів з метою будівництва та експлуатації ґрунтозахисних, меліоративних, природоохоронних об'єктів, споруджень і проведення великомасштабних, коштовних заходів;
- обов'язкова компенсація нанесеного екологічного і виробничого збитку;
- стимулювання поліпшення і збереження земель, забезпечення екологічної рівноваги в агроландшафтах, агросистемах.

Джерела фінансування систем заходів щодо використання та охорони земель повинні формуватися за рахунок: державного та регіональних бюджетів, адміністративних районів та господарств; спеціальних позабюджетних державних та інших фондів. З цією метою використовуються позабюджетні державні фонди, що створюються з метою фінансування комплексу заходів з охорони земель, будівництва й експлуатації ґрунтозахисних, меліоративних

систем та інших природоохоронних заходів. Джерелами їх формування є надходження від підприємств, установ, організацій, громадян (у тому числі: плата за використання земель, компенсаційні платежі за заподіяний екологічний збиток, штрафні санкції за екологічні правопорушення, екологічні податки й інші грошові надходження) [4]. Ефективний економічний механізм раціонального землекористування передбачає: гнучку систему стимулювання за поліпшення екологічного стану земельних угідь шляхом установлення податкових та інших пільг, наданих підприємствам, організаціям, установам, громадянам при забезпеченні якості земель, що відповідає екологічно обґрунтованим нормам; звільнення від оподатковування прибутку, інвестицій, що направляються на будівництво ґрунтозахисних і природоохоронних об'єктів, озброєнь; установлення підвищених цін на екологічно чисту продукцію і, навпаки, підвищення цінових знижок за продукцію; застосування пільгової системи кредитування виробників екологічно чистої продукції.

Серед засобів екологізації землеробства, а їх чимало і більшість лише частково вирішує проблему (створення менш енергомісткої техніки, виведення нових високоврожайних сортів рослин, розширення використання органічних добрив), пріоритетне місце посідають ґрунтозахисні системи землеробства, загальної рисою яких є безплужний обробіток ґрунту. Вчені-ґрунтознавці розробили нові прогресивні технології вирощування сільськогосподарських культур з урахуванням природних особливостей різних регіонів. В основі цих технологій – нове наукове уявлення про ґрунт як живий організм, що функціонує за своїми природними законами, які забезпечують процеси ґрунтоутворення і відтворення родючості землі лише за умов безплужного обробітку ґрунту, коли скиба не перевертається [2].

Така ґрунтозахисна система землеробства впродовж багатьох років проходила широкомасштабну експериментальну перевірку в Полтавській області й довела свої незаперечні переваги перед традиційними технологіями. За ці роки значно підвищилися в господарствах області показники врожайності і валових зборів зернових, цукрових буряків та інших культур, суттєво скоротилася енергомісткість продукції, трудові витрати і час на проведення агротехнічних операцій.

Широкомасштабне запровадження нової технології вирощування сільськогосподарських культур вимагатиме тривалого часу (10-15 років), налагодження виробництва спеціальної техніки, підготовки висококваліфікованих кадрів, подолання психологічної неприйнятності нової системи обробітку ґрунту. Нова ґрунтозахисна система землеробства може бути ефективно застосована лише у великих господарствах з чітко організованими сівоzmінами. На присадибних ділянках, у малих фермерських господарствах, така прогресивна технологія ефективно не може бути використана. Тут можуть бути запроваджені лише окремі її елементи, а отже економіко-екологічний ефект виявиться недостатнім.

Структурна перебудова сільськогосподарських підприємств на основі їх гнучкості й адаптивності до ринкових умов на селі дозволить здійснювати постійний контроль за зміною кон'юнктури; забезпечити сільськогосподарські

підприємства інвестиціями; застосовувати нові організаційні форми, методи управління; створити системи адаптації і мотивації.

Позитивні результати в сфері оптимізації охорони навколишнього середовища і мінімізації антропогенного впливу в розвинутих країнах пов'язують із розвитком різних недержавних видів екологічної діяльності, у тому числі з екологічним аудитом. При цьому аудит усе частіше розглядається не тільки як доповнення до вже існуючого державного і виробничого екологічного контролю, скільки як прояв принципових якісних змін у підході до вирішення проблем раціонального природокористування [5]. У широкому розумінні екологічний аудит є одним із найбільш характерних проявів сучасної екологічної культури і культури підприємництва в цілому.

Під екологічним аудитом розуміють незалежну оцінку відповідності діяльності підприємства екологічним вимогам з метою недопущення негативного впливу техногенної діяльності на навколишнє середовище і населення. Процедура аудиту передбачає оцінку відповідності будь-якої діяльності встановленим вимогам щодо забезпечення не тільки техногенної, але й екологічної безпеки. Об'єктом екологічного аудиту є господарська або інша діяльність, у тому числі й минула, пов'язана з впливом на навколишнє середовище, природні об'єкти, а також результати такої діяльності [6]. Предметом розгляду при проведенні екологічного аудиту є:

- види діяльності, пов'язані з природокористуванням і охороною навколишнього середовища;
- стан навколишнього середовища на виробничому або природному об'єкті;
- системи управління навколишнім середовищем;
- дотримання природоохоронного законодавства і встановлених екологічних вимог;
- використання природних ресурсів;
- процес обертання з відходами,
- фінансові ризики, пов'язані з відповідальністю за порушення припустимого впливу;
- оцінка екологічного збитку в процесі зміни власника з метою визначення відповідальності за завданий екологічний збиток.

В аудит розрахунку плати за користування природними ресурсами входить аудит розрахунку плати за землю, яка здійснюється в наступних формах: земельний податок (сплачується при одержанні землі у власність, володіння, користування); орендна плата (сплачується при одержанні землі в оренду). Земельний податок встановлюється у виді стабільних платежів за одиницю земельної площі і його розмір залежить від місця розташування ділянки і якості землі. А розмір, умови і терміни внесення орендної плати встановлюються на підставі договору про оренду.

При землекористуванні об'єктами оподаткування є:

- землі сільськогосподарського призначення;
- земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства і садівництва;

- земельні ділянки для житлового, дачного, гаражного будівництва, підприємницьких та інших цілей;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, інформатики, енергетики;
- землі лісного фонду;
- землі водного фонду;
- землі міст та інших населених пунктів.

Пошук нових шляхів вирішення природоохоронних проблем примушує звертатися до впровадження екологічного аудиту на підприємствах та підприємницьких структурах, орієнтуючись на визначення втрат через невідповідність екологічним вимогам. Головну роль у цьому процесі грає створення законодавчого і нормативно-правового забезпечення екологічного аудиту в Україні, який є необхідною стадією оцінки інвестиційного ризику, обов'язковою процедурою оцінки вартості приватизованих підприємств, нерухомості та земельних ділянок.

Література:

1. Економічна оцінка природного багатства України: [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.
2. Іртищева І.О. Концепція екологоорієнтованого розвитку інфраструктури сталого землекористування / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки, 2014. – № 7. – С. 316–328.
3. Sokolenko L.F. Ecological and Economic Security Assessment in the System of Regional Environmental Management: A Case Study of Ukraine / L.F. Sokolenko, I.V. Tiutiunyk, D.V. Leus // International Journal of Ecology & Development, 2017. – Volume 32, Issue №3. – Pp. 27–35.
4. Боронос В.Г. Мотиваційні механізми в системі управління екологоорієнтованими змінами природокористування / В.Г. Боронос, Л.Ф. Соколенко. – В кн. Мотиваційні механізми дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки / за ред. І.М. Сотник. – Суми: Університетська книга, 2016. – С. 234–239.
5. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7.06.2017, № 413. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#n12>
6. Сахно Л.А. Облік і аудит екологічної складової в діяльності агропромислового підприємства / Л.А. Сахно // Молодий вчений, 2017. – №1.1 (41.1). – С. 73–76.